

17 'Ιανουαρίου

Μόλις είχαμεν αποθέσει την γραφίδα, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελευταίας μας συνομιλίας, ὅτε ἠκούσθησαν αἱ διάτροφι φωναὶ τῶν ἐφημεριδοπωλῶν :

— Τὸ παράρτημα καὶ ἡ παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως !

Οὕτως ἀντελαλήθη ἀνὰ τὴν πρωτεύουσαν, τὴν διατελοῦσαν ἔτι ὑπὸ τὸν πυρετῶν τῶν συλλαλητηρίων, τὸ μέγα γεγονός. Καὶ τὰ παραρτήματα διεδέχοντο ἄλληλα καὶ ἀνηρπάζοντο κατὰ χιλιάδας καὶ ἀνεγινώσκοντο εἰς ἐπήκοον τῶν ἀγραμμάτων ὑπὸ ἀναγνώστων πολλάκις οἱ ὅποιοι μόλις ἠδύναντο νὰ συλλαβίζουν . . .

Ἦτο ἡ ἑβδομάς τῶν παραρτημάτων, ὅπως ἡ προηγουμένη ἦτο ἡ ἑβδομάς τῶν συλλαλητηρίων. Ἡ παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως, — ἡ αἰτία τῆς παραίτησεως, — ἡ πόσκιλσις τοῦ Κανόνος, — ἡ ἄρνησις τοῦ Κανόνος, — ἡ πρόσκιλσις τοῦ Δελτηγιάδου, — ὁ σχηματισμὸς τῆς νέας Κυβερνήσεως, — ἡ διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, — ὁ νέος ῥυθμισμὸς τῶν Ἐσωτερικῶν — ὅλα τὰ διεσάλλισαν τὰ παραρτήματα, τὰ ἔκτακτα ἐκεῖνα φυλλάρια τῶν ἐφημερίδων, ποῦ τόσῳ τὰ ἐξήλευσαν, διὰ τὴν ὑποδοχὴν, μεθ' ὅλων τὴν μεγάλην κυκλοφορίαν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, τὰ τακτικὰ φύλλα, τὰ ὅποια ἄλλο δὲν ἔκαμναν παρὰ ναναπτύσσουσαν διὰ μακρῶν καὶ νὰ σχολιάζον τὰ παραρτήματα . . .

Καὶ τὸ μέγα γεγονός, τὸ μετὰ τόσης ἀγωνίας ἀναμενόμενον, ἀπεροφῆσε κάθε ἄλλο καὶ εἰς τὸν τύπον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ Διαδόχου — φωνὴ ἰσχυρὰ καὶ ἀνδροπροπῆς, ἀλλ' ὀλίγον ὑπερελλινίζουσα, — κηρύσσοντος ἐν τῷ Ζαπτεῖῳ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν Του ἐπιτροπῆς τῶν Διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων, ὀλίγον ἠκούσθη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου, τὸν ὅποιον ἐπροκάλεσεν ἡ πολιτικὴ ἀναστάσις.

Θάκοιλοῦθίσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ γενικὸν ρεῦμα. Δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Ἄλλως τε καὶ ὁ χῶρος, τὸν ὅποιον διαθέτομεν σήμερον, δὲν θὰ μᾶς τὸ ἐπέτρεπε. Θὰ τελειώσωμεν λοιπὸν μ' ἐν μικρὸν ἀνέκδοτον, τὸ ὅποιον μᾶς ὑπενθύμισεν ἡ πληθώρα καὶ ὁ πυρετὸς τῶν παραρτημάτων.

Εἰξεύρετε καλὰ ὅτι τὰ παραρτήματα ὡς κύριον σκοπὸν ἔχουν τὴν πενταρολογίαν, καὶ ἤξεύρετε ἀκόμη ὅτι ὑπάρχουν παραρτήματα ἀληθῆ, καὶ παραρτήματα πλαστά. Τὰ πρῶτα ἔχουν καὶ ἄλλον σκοπὸν ἄλλὰ τὰ δεύτερα κανένα ἐκτὸς τοῦ προορηθέντος, ὁ ὅποιος καντατᾶ ἀντὶ πενταρολογίας, ἀπλούστατα καὶ ἀνευ περιφράσεως κλοπῆ.

Τὰς μεγάλας ἠθικοφιλοσοφικὰς αὐτὰς ἀληθείας ἐγνώριζεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ καλὸς μου φίλος Κ* καὶ ἔτρεφε τόσῳ δυσ-

πιστίαν πρὸς τὰ παραρτήματα, ὥστε οὐδέποτε ἠγόραζε. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἀναμμένος εἰς πόλεμος, ὁ ὅποιος μεγάλως ἐξῆπτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐλλήνων καὶ προπάντων τῶν ἀθηναίων. Τὰ παραρτήματα ἐξεδίδοντο καθεκάστην καὶ διελαλοῦντο προκλητικώτατα. Ἄλλ' ὁ φίλος μου Κ* τὰ ἤκουεν ὑπομειδιῶν, περιέμενε δὲ πάντοτε τὰς πρωΐνας ἐφημερίδας, αἱ ὅποια τὸν διεφώτιζον βραδύτερον μὲν ὀλίγον ἀλλὰ πολὺ ἀσφαλδέστερον.

Μίαν ἡμέραν ὅμως δὲν ἐδυνήθη νὰ νανθῆξῃ εἰς τὸν περασμὸν. Ἐπρόκειτο νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὁπόθεν δὲν θὰ ἐπέστρεφε παρὰ μετὰ δύο ἡμέρας. Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ξεκινήσῃ, διήλθεν ὡς ἀστραπὴ ὁ μικρὸς πωλητὴς ξεφωνίζων :

— Τὸ παράρτημα καὶ τὰ νέα τοῦ πολέμου !

— Ἄς τὸ ἀγοράσω, εἶπε, μὰ φορὰ κ' ἐγὼ στὴ ζωὴ μου . . .

Καὶ πραγματικῶς ἐφώνησε τὸν ἐφημεριδοπῶλιν καὶ ἠγόρασε τὸ παράρτημα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔγινε μετ' ὅσων φαντάζεσθε εὐκολίαν. Ἦργησε πολὺ νὰκούσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ παιδίον, ἦργησε δὲ περισσότερο διὰ νὰ χαλάσῃ ἐν πεντόδραχμον, διότι τὴν ὥραν ἐκείνην δὲν εἶχε ψιλὰ ὁ ἀγοραστής. Ἐπὶ τέλους ὅταν ἡ φασαρία ἐτελειώθη καὶ εὐρέθη ἐν ἡσυχίᾳ, ἔφερε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ παράρτημα καὶ ἀνεγνώσε τὰς ὥραιας ταύτας λέξεις :

« Σήμερον στερούμεθα εἰδήσεων ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ! »

Γρ. Ξ.

Η ΣΑΦΗΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΣΑΦΕΙΑ ΕΝ ΤΗ ΠΟΙΗΣΕΙ

Σίγῃν, ἢ κρείττονα σιγῆς λέγειν.

Ὅ,τι ὀνομάζομεν σαφήνειαν ἐν τῇ ποιήσει δὲν εἶνε ἀπολύτως καὶ πάντοτε πλεονέκτημα, καθὼς καὶ ὅ,τι καλοῦμεν ἀσάφειαν δὲν εἶνε ἀπολύτως καὶ πάντοτε ἐλάττωμα τῆς ποιήσεως. Τὸ κάλλος ποιητικῶν τινῶν ἀριστουργημάτων ἐκλάμπει διὰ τῆς σαφήνειας. Ἀντιθέτως δέ, τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τοῦ ὕψους ἐξ ἴσου ποιητικῶν ἀριστουργημάτων εἶνε ἡ ἀσάφεια. Κατὰ τὰς περιστάσεις, σαφήνεια καὶ ἀσάφεια εἶνε ἰσοβαρεῖς νόμοι τῆς ποιήσεως. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατανοήσωμεν ἢ διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ἀνωτέρω διατυπωμένην ἀλήθειαν, πρέπει ἐνταυτῷ νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν τοὺς δύο τούτους ὅρους μετ' ὅλον τὸ εὖρος καὶ μετ' ὅλον τὸ βάθος, τῶν ὁποίων εἶνε δεκτικοί. Τότε θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ λέξεις σαφήνεια καὶ ἀσάφεια ἀνακινουσὶν ἐννοίας πολὺ διαφόρους ἐκείνων τὰς ὁποίας παριστῶσιν εἰς τὰς καθημερινὰς καὶ προχειροῦς συζητήσεις, ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνεται ἀβασάνιστος καὶ συγκεχυμένη χρῆσις αὐτῶν καὶ κατάχρησις. Καὶ θὰ ἴδωμεν τότε ὅτι κάπως διαφέρει ἡ γλῶσσα τῆς κριτικῆς ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν καφενείων.

Α'.

Ὁ μέγας Δανὸς κριτικὸς, ὁ Γεώργιος Βράνδης, συνέγραψε πραγματείαν περὶ τοῦ Ἰώβ, τοῦ ἀριστουργήματος τῆς βιβλικῆς ποιήσεως. Ἐν ταύτῃ παραλληλίζων μετὰ μεγάλην ἀναλυτικὴν ἀκριβείαν τὰ στοιχεῖα τοῦ κάλλους τὰ συναποτελοῦντα τὴν ἑβραϊκὴν ποιήσιν πρὸς τὸ κάλλος τῆς Ὀμηρικῆς, εὐρίσκει ὅτι ἡ σαφήνεια εἶνε ἡ χαρακτηριστικὴ δύναμις τοῦ Ὀμήρου, ὡς εἶνε ἡ ἀσάφεια ἡ χαρακτηριστικὴ δύναμις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ. Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ πλέει καὶ εὐρραίνεται μέσα εἰς ὠκεανὸν ἀπλέτου φωτὸς ὅπου ὅλα τὰ ἀντικείμενα τὰ διακρίνει μετὰ τὴν ἰδίαν ἔντασιν τῆς καθαρότητος. Τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς ὁ θεὸς μυσταγωγός, ὁ Ὀμηρος, μετὰ ποίαν φροντίδα καὶ στοργήν, μετὰ ποίαν ἀκριβολογίαν περιγράφει καὶ τὰ ἐλάχιστα συμβάντα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ! Τὰ πάντα θέτει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, καὶ ἐκθέτει μετὰ τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα, τὰ μέγιστα καὶ τὰ ἐλάχιστα, τὰς νίκας τῶν ἡρώων μέχρι τοῦ τρόπου καθ' ὃν οὗτοι ἐκδυόμενοι παραδίδουν τοὺς χιτῶνας τῶν εἰς τὰς δούλας πρὸς φύλαξιν, τὴν αἴγλην τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὸ σύρτωμα τῆς θύρας. Καμμίαν λεπτομέρειαν δὲν θεωρεῖ ἀσήμαντον ὁ Ὀμηρος. Ἐκαστον ἀντικείμενον περιγράφει δι' ἑαυτὸ καὶ μόνον, καὶ ὄχι ὡς ἔμβλημα ἢ ὡς σύμβολον βαθυτέρων τινῶν ἀληθειῶν. Εἶνε τοῦτο τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς περιγραφικῆς σαφήνειας, ἣτις ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Βράνδης τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ἀνάγλυφα τῶν ὁποίων ἐκάστη μορφή διαγράφεται χωριστῆ εἰς ἀσκήαστον φῶς, δίχως νὰ καλύπτεται ἀπὸ τὴν σκιάν τῆς παρακειμένης. Ὅλως διόλου ἀντιθετος εἶνε ὁ χαρακτὴρ τῆς Βίβλου. Ἡ ἀρχαῖα ἑβραϊκὴ ποιήσις, εἰς τὰς περιγραφὰς τῆς, στερεῖται ἀπολύτως ἀκριβολογίας, καὶ κατὰ γενικὸν κανόνα, εἶνε σκοτεινοτάτη. Ἀδύνατον νὰ συλλάβῃ τις σαφῆ ἰδέαν τῶν πραγμάτων ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ εἰκόνων καὶ ἀφηγήσεων. Καὶ αἱ κάλλιστα περιγραφαὶ ἐν τῷ Ἰώβ παρατίθενται ὄχι δι' ἑαυτὰς, ἀλλὰ καθόσον σχετίζονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας τῶν Ἑβραίων ἐπέχουσι τόπον σκοτεινῶν συμβόλων. Τὰς περικαλύπτει τὸ μυστήριον, τὰς διακρίνει πυρετὸς ὑπερβολῆς καὶ ἐξάρσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀνακριβὲς καὶ τὸ ὑπερβολικὸν ἐν τῇ ἑβραϊκῇ ποιήσει δὲν εἶνε ἄτοπα, οὐδὲ παράτονα· εἶνε τοῦ κάλλους τῆς ἑβραϊκῆς ψυχῆς τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, ὡς εἶνε ἡ ἀκριβεία ἡ σφραγὶς τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Βλέπομεν ὅτι ἡ καθαρὰ ἀπλότης δὲν θὰ ἤρκει πρὸς ἔκφρασιν τῆς ψυχῆς ἐκείνης, ἣτις ἀρμόζεται πρὸς μόνον τὸ ἀκαταμετρήτως μέγα. Ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων συγκρινᾶται ἀρμονικῶς πρὸς τὸν λόγον, καὶ περιορίζει τὸ θεῖον εἰς καθωρισμένα ὄρια. Ἐνῶ ὅλως ἀντιθέτως ἡ ἑβραϊκὴ φαντασία συνδέει τὸ θεῖον πρὸς τὸ ἄπειρον. Καταμερίζουσιν οἱ Ἕλληνες τὰ πάντα, προβαίνουν διὰ τῆς ἀναλύσεως, διὰ τῆς λογικῆς, ἀναπτύσσουσαν

τὰ πράγματα ρητορικῶς, φιλοσοφικῶς, μεθοδικῶς. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀναλύουν, δὲν λογιεύονται, δὲν συμπεραίνουν κατ' ἀκολουθίαν, βλέπουν μόνον ἐξαφνικὰ ὄραματιζονται· δὲν τοὺς φωτίζει ἡ λογική· τοὺς ἐμπνέει τὸ μαντικὸν δαιμόνιον· δὲν ἀναπτύσσουν τὰ θέματά των· ἀγνοοῦν τί σημαίνει οἰκονομία λόγου. Χωροῦσι δι' ἀλμάτων, οἱ λόγοι των εἶνε ὡς ἀστραπαί, περιπίπτουν διαρκῶς εἰς παλλιλλογίας, εἶνε ἀσαφεῖς, οὔτε θέλουν νὰ εἶνε σαφεῖς. Ἡ διαφορά τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων πόλων τοῦ ὕψους πηγάζει ἀπὸ τὴν διαφορὰν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος ὑπὸ τὸ ὅποιον ἀνεπτύχθησαν Ἑβραῖοι καὶ Ἕλληνας. Ἄλλ' ὑπῆρξεν ἐποχὴ (Ἀλεξανδρινὴ περίοδος, ἑλληνιστικὰ συγγράμματα) καθ' ἣν αἱ δύο ψυχαὶ φαίνονται προσεγγίζουσαι καὶ ὑφιστάμεναι ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν. Ὁ νεοπλατωνισμός, ἐξ οὗ διεμορφώθη ὁ Χριστιανισμός, εἶνε τὸ ἄνθος τὸ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ἀμφοτέρων τῶν ψυχῶν. Ἡ Εὐρώπη τὴν πνευματικὴν της ἀνάπτυξιν ὀφείλει ἐνταῦθα εἰς τὴν ἡλιοφειγῆ Ἑλλάδα καὶ τὸν νεφελοστέφανον Ἰσραήλ. Ταῦτα κατὰ τὸν μέγαν Δανὸν κριτικόν, τὸν Γεώργιον Βράνδες.

Καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῶν φιλοσοφικοῖστορικῶν συγγραμμάτων τοῦ ὀ μεγαλῶνυμος Ταῖν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἀγγλικῆς φιλολογίας» τὰς αὐτὰς περίπου ἀντιθέσεις καὶ διακρίσεις ἀναπτύσσει μεταξὺ τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ καὶ τοῦ λατινογαλλικοῦ πνεύματος. Τὸν χαρακτήρα ἀμφοτέρων ἀγνὸν ἀνευρίσκει εἰς τὰ παλαιὰ δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ· ἡ θεμελιώδης μεταξὺ ἀμφοτέρων διαφορά ἐγκνεται εἰς τὴν φανταστικὴν καὶ βαθέως ποιητικὴν ἀσάφειαν τῶν πρώτων, εἰς τῶν δευτέρων τὴν λογικὴν μέχρι τοῦ πεζοῦ σαφήνειαν. Ὁ Ταῖν ἐξαίρει τῶν Ἀγγλοσαξωνικῶν τραγουδιῶν τὸ ποιητικὸν αἶσθημα, τὸ βαθὺ καὶ σπουδαῖον. Ἀπὸ τὰ τραγούδια των δὲν ἀναδίδονται λέξεις, ἀλλὰ μᾶλλον κραυγαί. Τὰ πράγματα ὑπ' αὐτῶν δὲν ἀποδίδονται ἐν τοῖς καθέκαστα διὰ τῶν ἀναλόγων λέξεων, ἀλλὰ μόνον ὑπονοητικῶς, ἐλλειπτικῶς, συγκεφαλαιωτικῶς ἐκφράζονται, μὲ πάθος καὶ μὲ ἔκστασιν, ὡς ὀπτασίαι. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δαψιλεῖς καὶ ἀρτίας ἀφηγήσεις, πρὸς τὰς πλουσίας καὶ σχινοτενεῖς εἰκόνας τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως ἡ δημοτικὴ ποίησις τῶν Ἀγγλοσαξωνικῶν συσσωρεύει, συμπύσσει, συντέμνει, συσφίγγει τὰς ιδέας εἰς φράσεις ὡς οἶόν τε λακωνικὰς, μᾶλλον ἀνακραυγὰς πεπνιγμένας ἢ φράσεις. Ἡ βάρβαρος αὕτη ποίησις εἶνε ἐντοσοῦτω γεμάτη ἀπὸ τὸ ἀνήσυχον, τὸ ἀκαταμέτρητον, τὸ σκοτεινὸν αἶσθημα τῶν ὑπερκοσμίων ιδεῶν, καὶ ἐν τῇ βαρβαρότητι αὐτῆς ἔχει τι τὸ ποιητικώτερον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν τῶν μεσημβρινῶν λαῶν, οἵτινες ἐκ γενετῆς φυσιολάτραι στέργουσι πρὸ παντός τὰ ἐγκόσμια. Ἐν γένει τὸ γερμανικὸν πνεῦμα μὲ τὴν

ἰσχυράν, ζοφερὰν, ἀτάκτως δὲ καὶ ἀκανονίστως βαίνουσαν φαντασίαν του, ζωηρῶς ἐδῶ κ' ἐκεῖ ὑπενθυμιζούσαν τὴν ἑβραϊκὴν, εἶνε ἡ ἀντίθεσις τοῦ λατινικοῦ πνεύματος, τοῦ κλασικοῦ, καὶ κατὰ λογικὴν καὶ κανονικὴν ἀλληλουχίαν βαίνοντος. Καὶ προχωρῶν ὁ Ταῖν, πρὸς τὸ ποιητικὸν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος ἰδιαιτέρως ἀντιπαρθέτει τὸ πεζολόγον τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, ὡς ἐκδηλοῦται τοῦτο εἰς τὰ δημοτικὰ ἄσματα τῶν Γάλλων, εἰς τὰ ὅποια ἀγνῶς ἀποτυπώνεται ὁ χαρακτήρ τῆς φυλῆς, μὴ ἐξαιρουμένου μηδὲ τοῦ ἀριστουργήματος τῆς δημῶδους γαλλικῆς ποιήσεως, τοῦ ἄσματος τοῦ Ρολάνδου. Εἰς τὰ δημοτικὰ ἐπύλλια τῶν Γάλλων, τὰ πράγματα δὲν συλλαμβάνονται ὄνειρωδῶς καὶ ἀσαφῶς ἐν τῷ συνόλω των, ἀλλὰ διακρίνονται κατὰ μέρος ἕκαστον, ἡσύχως, σχεδὸν ἀπαθῶς, συζητητικῶς, ἐπιπολαιῶς. Τὰ ποιήματα ταῦτα, μεθ' ὅλας τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τὰς ὁποίας ἀφηγοῦνται, εἶνε πεζότατα, γυμνά, ἀχρωμάτιστα, ὁμοιάζουν πρὸς ἐμμέτρους χρονογραφίας, ἡ δὲ σαφήνεια αὐτῶν εἶνε διάφορος τῆς ὑψηλῆς Ὀμηρικῆς σαφηνείας, ἣτις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μεγαλοπρεπῶς ἐξωραίζει τὰς ἱστορίας της διὰ τῶν ὠραίων εἰκονικῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς περισσεΐας τῶν μεγαλοφώνων παρομοιώσεων. Ἡ πεζότης αὕτη ἐπέθηκε τὴν σφραγίδα της καὶ ἐφ' ὅλης τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, μεμετρημένης ἀνέκαθεν, σαφούς, διαλογικῆς, μεθοδικῆς, πνευματώδους, εἰρωνος, γνωρίσματα ταῦτα πεζογραφικῶν μᾶλλον ἢ ποιητικῶν χαρισμάτων. Διότι ἡ ἀναγέννησις καὶ ὑψηλὴ πτῆσις καὶ ἀκμὴ τῆς ποιήσεως τῶν Γάλλων κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἀπὸ Οὐγκὼ μέχρι Λεκόντ Δελίλ καὶ περαιτέρω, πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἀνακαίνισιν καὶ τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ νεολατινικοῦ πνεύματος διὰ τῶν γερμανικῶν ιδεῶν. Ὅπως ἀφ' ἐτέρου ἡ νεωτέρα ἀγγλικὴ ποίησις ἀπὸ τοῦ Σπένσερ, τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ Μίλτωνος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὅσον καὶ ἂν ὑπέστη διὰ τῶν αἰῶνων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σημαντικῶς, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνελατινικοῦ ιδεώδους, ἀπομένει ἡ γνησίᾳ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας σκανδιναυικῆς Μούσης, τῆς κατ' ἐξοχὴν κλυδωνιζομένης ἐν τῇ ἀσάφει καὶ συνορευούσης πρὸς τῶν Ἑβραίων προσητῶν τὰς ἐμπνεύσεις. Τὴν ἀγγλικὴν ποίησιν ἀλλαχοῦ οὕτω πάλιν ὀρίζει ὁ αὐτὸς Ταῖν: «Κατὰ τὴν γνώμην μου πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ποίησιν οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ ποραβληθῆ· τὸσον ἰσχυρῶς καὶ ἐναργῶς αὕτη λαλεῖ πρὸς τὴν ψυχὴν, τὸσον βαθέως τὴν συγκινεῖ· αἱ λέξεις της εἶνε τὸσον γεμάται ἀπὸ νόημα· καμμία ἄλλη ποίησις δὲν ἐρμηνεύει, ὡς αὕτη, τοὺς συγκλονισμοὺς καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος...»

Ἄξιος μαθητῆς τοῦ Ταῖν, ὁ Παῦλος Μπουρζέ, τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει εἰς τὴν ψυχολογικὴν μελέτην του περὶ τοῦ Ἑλβετοῦ φιλοσόφου Ἀμιέλ. Ἀντιπαρβάλλων τὸ γερμανικὸν πρὸς τὸ λατινικὸν

πνεῦμα, τὸν Σαίξπηρ, τὸν Γκαίτε, τὸν Κάραιλ πρὸς τὸν Ρακίαν, τὸν ἀββᾶν Prevost (τὸν συγγραφεὰ τῆς Μανὸν Λεσκῶ) καὶ τὸν Καρτέσιον, ἀνευρίσκει τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος εἰς τὸ σύνθετον καὶ τὸ περίπλοκον, τὸ ἄτακτον, τὸ μαντικόν, τὸ περιεκτικόν, καὶ τὴν ζῶν ἐμπρός του ἐμφανιζομένην ὡς τι ἀσταθὲς καὶ ἀόριστον, ὡς ὄνειρον ἐν διαρκεί συνθέσει καὶ ἀποσυνθέσει. Καὶ ἀνευρίσκει ἀφ' ἐτέρου τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ λατινικοῦ πνεύματος εἰς τὴν μεθοδικὴν ἀνάυσιν, τὴν ἀπλοποίησιν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ιδεῶν, τὴν δὲ ζῶν ἐμπρός του ἐμφανιζομένην, ὡς εὐπερίγραφον πραγματικότητά με σταθερὰς καὶ καθαρὰς γραμμάς. Καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν ἀφ' ἐνὸς τὸ βαθὺ καὶ ἐξ ὑποβολῆς, τὸ ἀσαφῶς δηλονότι ἐκφραζόμενον ὠραῖον, καὶ ἀφ' ἐτέρου τὸ ὠραῖον, ὅπερ ἀποτελεῖ ἡ λογικὴ καὶ ἡ σαφήνεια.

Ὁρμώμενος ἀπὸ ἄλλον, ἀλλὰ σχετικὸν κύκλον ιδεῶν ὁ Αἰμίλιος Ἐννεκέν, ὅστις ὑπέδειξε νέους δρόμους εἰς τὴν κριτικὴν ἐπιστήμην, ἐν τῇ συγγραφῇ του περὶ «Ἐπιστημονικῆς Κριτικῆς», διακρίνει τρία εἶδη ἐκφράσεως ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ καθόλου καλλιτεχνίᾳ: τὴν ρητορικὴν ἔκφρασιν (expression), τὴν ὑπονοητικὴν ἔκφρασιν (suggestion) καὶ τὴν συμβολικὴν ἔκφρασιν (symbole). Εἰς τὴν ὑπονοητικὴν ἔκφρασιν ἀναφέρει τὸν ὑπαινιγμὸν, τὴν ἀλληγορίαν, τὸ κατὰ σύστημα ἄκρως ἡμιτελές καὶ ἀόριστον τῶν εἰκόνων ζωγράφων τινῶν, τὴν ἀπέραντον μελωδίαν τοῦ Βάγνερ, τὸ ἀσυμπλήρωτον ἐν τῇ συνθέσει, πᾶν ὅ,τι εἶνε ἐλάχιστα παραστατικόν καὶ σαφῶς εἰκονικόν. Εἰς τὴν ρητορικὴν ἔκφρασιν ἀναφέρει τὸ κυρίως ἐκφραστικόν ὕφος, (ἀφίνομεν κατὰ μέρος τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν μουσικὴν), τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ ἀκριβολόγους εἰκόνας καὶ ἐντυπώσεις, σαφεῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν Ἐννεκέν, καὶ πεζὰς, καθόσον εἶνε ἀναλυτικαί, τοὔτεστιν ιδεαί τὰς ὁποίας κανεῖς ἀντιλαμβάνεται μᾶλλον ἢ αἰσθάνεται. Ἐνῶ ἡ ὑπονοητικὴ ἔκφρασις προσιδιάζει εἰς τὴν ποίησιν· αὕτη συγκινεῖ μὲν ἰσχυρότερον τὸν ἀναγνώστην, καθόσον παρακινεῖ αὐτὸν νὰ συνεργασθῆ τρόπον τινὰ μετὰ τοῦ ποιητοῦ διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νόημά του· καὶ κατὰ τινὰ ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, ἡ διὰ μόχθου ἀποκτωμένη ἡδονὴ εἶνε ἡδονικώτερα τῆς ἀκόπου· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου εἶνε ἀληθές ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκφράσεως ἔχει πολλοὺς τοὺς πολεμίους, διὰ τὸν λόγον ὅτι πολὺ κουράζουν αἱ ἀσαφεῖς, δηλονότι αἱ ἐλάχιστα μεταδοτικαὶ εἰκόνας του. Εὐτυχῶς τὰ τρία ταῦτα εἶδη τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἀφαιρέσεως μόνον εὐρίσκονται ἐντελῶς χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων· ἐνῶ πράγματι συνυπάρχουν μοιρασμένα κατὰ ποικίλας δόσεις εἰς πάντα τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα. Εἰς ἄλλο περισπούδαστον σύγγραμμά του (Ecrivains francisés) ὁ αὐτὸς Ἐννεκέν

